

Interlingvistikaj Kajeroj

Il mondo messo a fuoco

Autore/Aŭtoro: Achille C. Varzi
(Laterza, Roma-Bari 2010)

Recensione di Ettore Brocca/Revuo de Ettore Brocca

Tradukis Gianmarco Brunialti Masera

Un paradosso retorico noto ai piŭ recita: “è nato prima l’uovo o la gallina?”. Ora questa domanda potrebbe risultare filosoficamente poco interessante se non addirittura banale per molti, ma se il nostro amore per il dettaglio dovesse suggerirci un’analisi piŭ attenta, scopriremmo che la domanda retorica cosŭ formulata appartiene¹ ad Ambrogio Teodosio Macrobio il quale nei suoi *Saturnalia* afferma:

“È nato prima l’uovo o la gallina?” [...] si ritiene, a ragione, che l’uovo sia stato creato per primo dalla natura. Infatti per primo ha origine ciŭ che è imperfetto e per giunta informe e attraverso qualitŭ e tappe progressive prendono forma le aggiunte (intese come le caratteristiche dell’individuo adulto): dunque la natura cominciŭ a formare l’uccello da materia informe e produsse l’uovo, nel quale non vi è ancora la specie di animale: da questo a poco a poco ha origine una specie perfetta di uccello in seguito a un progressivo effetto di maturazione.³

La moderna comunitŭ degli scienziati non avrebbe particolari remore nel rispondere a Macrobio, la secca e immediata reazione sarebbe: «Nessuno dei due!». Come sappiamo, da Darwin in poi, il passaggio da ‘uovo’ a ‘gallina’ non fa i conti con il processo di speciazione, il quale richiede

Konata retorika paradokso recitas: “ĉu naskiĝis antaŭe la ovo aŭ la kokino?”. Nun ĉi tiu demando povus esti filozofie malmulte interesa, eĉ banala, sed se nia amo de la detaloj sugestus pli atentan analizon al ni, ni eltrovus ke la retorika demando, tiamaniere formulata, apartenas² al Ambrogio Teodosio Macrobio, kiu, en sia verko *Saturnalia*, asertas:

“Ĉu naskiĝis antaŭe la ovo aŭ la kokino?” [...] oni opinias, prave, ke la ovo estis unue kreita de la naturo. Fakte antaŭe estis originita tio kio estas nek perfekta kaj krome senforma kaj formiĝas per kvalito kaj laŭgradaj ŝtupoj la aldonoj – tio estas la ecoj de la plenkreska individuo: do la naturo komencis formi la birdon el la senforma materio kaj produktis la ovon, en kiu ankoraŭ ne estas la animala specio: el ĉi tiu formiĝo, paŝ’ al paŝe, originas perfekta birda specio sekve al progresiva maturiĝo.⁴

La moderna komunumo de la sciencistoj senhezite kaj seke respondus al Macrobio tiel: «Nek unu, nek alia!». Kiel oni scias, ekde Darwin, la transiĝsekve o el ‘ovo’ al ‘kokino’ ne ŝuldas konton al la specio-procezo, kiu necesas multan tempon, do la demando “ovo aŭ kokino”, tiamaniere formulata, rezultus sensignifa.

un numero molto grande di anni e dunque un dilemma “uovo o gallina” così formulato risulterebbe privo di qualunque significato. La comunità dei bibliologi allo stesso tempo nutrirebbe invece qualche riserva, ma dopo un’accurata e attenta esegesi del Testo Sacro e un accordo sulla terminologia, risponderebbe «La gallina!», in quanto il modello della Creazione non vede descritto alcun uovo, ma solo individui in carne e penne comparsi il Quinto Giorno.

Ma siamo davvero sicuri che potremmo costruire le nostre convinzioni solo militando tra le schiere di Scienziati, Bibliologi e Biblioscienziati? Il filosofo-ficcanaso — per usare un appellativo caro a Varzi⁵ — non sarebbe particolarmente persuaso da una siffatta militanza. Anzi potrebbe avanzare una domanda apparentemente ingenua e poco pertinente: “Cosa intende Macrobio quando dice «che l’uovo sia stato creato per primo dalla *natura*»?”. Il mondo che Macrobio, o chiunque altro, descrive è *fatto così* perché ce lo dice la natura o perché invece siamo noi a imporre certi costrutti sulla natura al fine di avere una rappresentazione *vera* del mondo? Sembrerebbe una riproposizione intellettualistica del paradosso dell’uovo e della gallina, ma *Il mondo messo a fuoco* di Varzi avanza le proprie ragioni proprio a partire da una di queste perplessità. La filosofia che Varzi ci racconta è sí fatta di tavoli, sedie, galline, uova, ma proprio da questi banali oggetti del quotidiano affiora il dibattito sugli Universali, la discussione sull’Identità degli Indiscernibili, la Relatività Ontologica, il Vago e il Certo, ecc. Come già ricordato in uno dei suoi lavori precedenti⁶ Varzi ci ricorda ancora una volta il ruolo essenziale del *buon macellaio*:

Nel *Fedro* di Platone si raccomandava di smembrare l’essere seguendone le nervature naturali, «guardandosi dal lacerarne alcuna parte come un cattivo macellaio⁹», e possiamo ben dire che tanto le scienze naturali quanto le scienze sociali abbiano preso questa ricetta molto sul serio. Se tutti i confini fossero il prodotto di un *fiat* convenzionale o intenzio-

Male la comunismo de la bibliistoj havus samtempe kelkajn rezervojn, sed post zorga kaj atenta ekzegezo de la Sankta Libro kaj akordo pri la terminologio, respondus «La kokino!», tial ke la modelo de la Kreado ne entenas ovon, sed nur individuojn, kiuj aperis en la Kvina Tago, kunmetitajn el karno kaj plumoj.

Ĉu oni estas vere certa ke oni povus konstrui la konvinkigojn simple per la subteno de la aroj de Sciencistoj, Bibliistoj kaj Bibli-scienclistoj? La filozofotrudulo — uzante vokmanieron ŝatata de Varzi⁷ — ne estus aparte persvadita de ĉi tiu subteno. Anstataŭe, ĝi povus starigi laŭŝajne banalan kaj malmultan koncernan demandon: “Kion Macrobio celas dirante «ke la ovo estis unue kreita de la *natura*»?”. Ĉu la mondo, kiun Macrobio aŭ ĉiu ajn alia, priskribi estas *tiel farita* ĉar la naturo diras tion aŭ male ĉar ni metas iujn kontraŭojn sur la naturo kun la celo havi *veran* reprezenton de la mondo? Eĉ se ĝi ŝajnus esti intelektista re-propono de la paradokso de la ovo kaj de la kokino, *Il mondo messo a fuoco* [Ĉu la enfokusigita aŭ fajrbruligita mondo?] de Varzi prezentas siajn argumentojn ekde unuela perplekseco. La filozofio kiun Varzi rakontas al ni estas, ja, kunmetita el tabloj, seĝoj, kokinoj, ovo, sed ĝuste ekde ĉi tiuj banalaj ĉiutagaĵoj emergiĝas la debato pri la Universalaj, la Identeco de la Nedistingeblaj, la Ontologia Relativeco, la Necerteco kaj la Certeco, ktp. Kiel Varzi jam memorigis en unuela antaŭa verko⁸, li ankoraŭ substrekas la esencan rolon de la *bona buĉisto*:

En la Platona *Fedro*, oni rekomendas dispartigi la eston sekvante siajn naturalajn nervarojn, «sin detenante de distranĉi iun ajn parton kiel malbona buĉisto¹¹», kaj ni certe povas diri ke la naturaj kaj la socialaj sciencoj serioze prikonsideras ĉi tiun recepton. Se ĉiuj limoj estus la produkto de konvencia aŭ intenca *fiat*, se la linioj laŭ kiuj oni «dispartigas» la

nale, se le linee lungo le quali «smembramo» la realtà dipendessero interamente dai limiti del nostro apparato cognitivo e dalle categorie classificatorie che abbiamo in testa, allora la nostra conoscenza del mondo si ridurrebbe in ultima analisi a una conoscenza delle mappe che noi stessi abbiamo disegnato.¹⁰

Il libro inizia con un dialogo tra lo stesso Varzi e Maurizio Ferraris, i quali, vestendo i panni di quei Philonus e Hylas tanto cari a Berkley, prendono le parti dell'antirealista e del realista, duellando in una guerra la cui durata si perde nella storia del pensiero filosofico greco. Dopo il dialogo, Varzi avanza cinque missive difendendo le tesi dell'antirealista Philonus discutendo, in chiave divulgativa, alcuni dei grandi temi della metafisica contemporanea. L'opera divulgativa di Varzi avanza dunque in due sensi:

- 1) Sottoporre all'attenzione del grande pubblico e degli "specialisti ignari" una comprensione piú ricca dei temi di metafisica contemporanea;
- 2) Svolgere l'intento politico di rivalutare la figura del filosofo, il quale potrebbe ricoprire un qualche ruolo in ambiti apparentemente alieni alla sua formazione.

Il mondo messo a fuoco potrebbe dunque abitare comodamente l'ideale biblioteca scientifica della rivista *InKoj*, se è vero che il pianificare un linguaggio significa in qualche modo organizzare la realtà che intendiamo descrivere, allo stesso modo uno sguardo filosoficamente attento può ampliare le nostre facoltà analitiche. Come ci ricorda Valore¹³,

È la stessa ricerca teorica che ci obbliga a forzare il linguaggio naturale e, molto spesso, ad abbandonarlo del tutto, *creando* non solo e non tanto nuove espressioni (come faceva il filosofo tradizionale quando introduceva "trascendentale" o "dialettica") ma nuove strutture morfosintattiche, con le loro regole di composizione e di formazione di enunciati. Per scoprire sempre nuovi territori teorici abbiamo bisogno di pianificare sempre nuovi linguaggi.

realon dependus komplete de la limoj de homa korniva aparato kaj de la klasifikaj kategorioj kiujn oni havas en la menso, do la kono pri la mondo finfine reduktiĝus al la kono de la mapoj kiujn oni desegnis.¹²

La libro malfermiĝas per dialogo inter Varzi kaj Maurizio Ferraris, kiuj, sin metantaj en la situacion de Philonus kaj Hylas, tiom amitaj de Berkley, personigas la rolojn de la antirealista kaj realisto. Ilia milita duelo originas iam en la historio de la greka filozofia pensado. Post la dialogo, Varzi prezentas kvin pensproponojn kiuj defendas la tezon de la antirealista Philonus kaj diskutas popularvide unuelajn remarkindajn temojn de la nuntempa metafiziko. Do la verko de Varzi sin proponas dumaniere:

- 1) Altiri la atenton de la vasta publiko kaj de "senkonscia specialisto" al pli riĉa kompreno de temoj koncernantaj la nuntempan metafizikon;
- 2) Subskribi la politikan celon revalorigi la figuron de la filozofo, kiu povus okupi kelkajn oficojn unuavide aliajn ol sia edukado.

Il mondo messo a fuoco do certe povus enloĝi la idealan sciencan bibliotekon de la revuo *InKoj*. Se oni komprenas la lingvistikan planadon samkiel al la organizado de la realo kiun oni volas priskribi, simile filozofie atenta trarigardo povus plivastigi la analizan fakulton. Tiel Valore memorigas al ni¹⁴,

Estas la teoria esploro mem kiu devigas nin perforti la naturan lingvaĵon kaj, tre ofte, tute forlasi ĝin, per *kreado* – ne nur kaj ne ĉefe – de novaj esprimoj (kiel faris la tradicia filozofo, kiam li enkondukis "trascendentalan" aŭ "dialektikon") sed de novaj morfosintaksaj strukturoj, kun iliaj reguloj de komponado kaj formado de vortigoj. Por malkovri ĉiam novajn teoriajn regionojn, ni bezonas plani ĉiam novajn lingvaĵon.

Note / Notoj

¹Cfr. Plutarco, *Moralia*, III. Plutarco atribuisce ad Aristotele una versione analoga del 'paradosso'. Il riferimento maggiormente noto in letteratura viene attribuito a Macrobio.

²Oni vidu Plutarko, *Moralia*, III. Plutarco atribuas similan version de la 'paradokso' al Aristotelo. La pli konata referenco, en la literaturo, estas atribuita al Macrobio.

³Ambrogio Teodosio Macrobio, *Saturnalia*. VII, 16: «“Ovumne prius exiterit an gallina?” [...] ovum prius a natura factum iure aestimabitur. Semper enim quod incipit imperfectum adhuc et informe est et ad perfectionem sui per procedentis artis et temporis additamenta formatur: ergo natura fabricans avem ab informi rudimento coepit, et ovum, in quo necdum est species animalis, effecit: ex hoc perfectae avis species extitit procedente paulatim maturitatis effectu».

⁴Ambrogio Teodosio Macrobio, *Saturnalia*. VII, 16: «“Ovumne prius exiterit an gallina?” [...] ovum prius a natura factum iure aestimabitur. Semper enim quod incipit imperfectum adhuc et informe est et ad perfectionem sui per procedentis artis et temporis additamenta formatur: ergo natura fabricans avem ab informi rudimento coepit, et ovum, in quo necdum est species animalis, effecit: ex hoc perfectae avis species extitit procedente paulatim maturitatis effectu».

⁵Cfr. R. Casati, A. Varzi, *Semplicità insormontabili. 39 storie filosofiche*, Laterza, Roma-Bari 2004.

⁶Cfr. A. Varzi, *Ontologia*, Laterza, Roma-Bari 2005. p. 45.

⁷Oni vidu R. Casati, A. Varzi, *Semplicità insormontabili. 39 storie filosofiche*, Laterza, Roma-Bari 2004.

⁸Oni vidu A. Varzi, *Ontologia*, Laterza, Roma-Bari 2005. p. 45.

⁹Platone, *Fedro*, 265d.

¹⁰A. Varzi, *Il mondo messo a fuoco*, Laterza, Roma-Bari 2010. p. 69.

¹¹Platone, *Fedro*, 265d.

¹²A. Varzi, *Il mondo messo a fuoco*, Laterza, Roma-Bari 2010. P. 69.

¹³P. Valore, *La ricerca astratta come creazione di linguaggi. Quasi un manifesto. La astrakta esplorado kiel kreado de lingvoj. Kvazaŭ manifesto*, Interlingvistikaj Kajeroj, Vol. 1(1), 2010. p.9.

¹⁴P. Valore, *La ricerca astratta come creazione di linguaggi. Quasi un manifesto. La astrakta esplorado kiel kreado de lingvoj. Kvazaŭ manifesto*, InKoj. Interlingvistikaj Kajeroj, Vol. 1(1), 2010. p.9.

A proposito degli autori / Pri la aŭtoro

Contatto / Kontaktadreso

Ettore Brocca
ettore.brocca@gmail.com.

Copyright

© © © © 2010 Ettore Brocca. Pubblicato in Italia. Alcuni diritti riservati.